

Obnova kao razvojni izazov : iskustva u obnovi mreže narodnih knjižnica u Istočnoj Slavoniji i Baranji

Katalenac, Dragutin

Source / Izvornik: **Knjižničarstvo : glasnik Društva bibliotekara Slavonije i Baranje, 2005, 9-10, 85 - 113**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:206:826938>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-09**

Repository / Repozitorij:

[RGISKO - Repository of the City and University Library Osijek](#)

Dragutin Katalenac

Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek

OBNOVA KAO RAZVOJNI IZAZOV : ISKUSTVA U OBNOVI MREŽE NARODNIH KNJIŽNICA U ISTOČNOJ SLAVONIJI I BARANJI

UVOD

«Knjige, vjerujemo, zadržavaju nadmoćnost kao (pre)nosioci znanja, obrazovnih i kulturnih vrijednosti u ljudskom društvu. One služe i nacionalnom razvoju i obogaćivanju individualnog ljudskog života. One potiču bolje razumijevanje među ljudima i osnažuju čežnju za mirom među ljudima...»

(Londonska deklaracija: 1982.: Prema društvu čitača)

Tijekom povijesti knjige i knjižnice uvijek su ispoljavale dvostrukost svoje prirode, s jedne strane one su svjedočile o kulturnoj, odnosno civilizacijskoj samobitnosti, opstojnosti i prisutnosti pojedinaca i naroda na određenom prostoru i vremenu i činile zbir njihovih kulturnih i civilizacijskih vrijednosti i dosega, a s druge strane one su postojale i kao živa mjesta prožimanja i susretanja raznorodnih vrijednosti i dosega, tradicija i civilizacija, ideja i mišljenja, dodirne točke njihovog miješanja, mostovi spajanja i otvorena vrata težnje za prihvaćanjem vrijednosti drugih kultura i tradicija, iskustava i dostignuća. Knjige i knjižnice su, stoga, kao jedinstven izraz i svjedočanstvo ljudskog stvaralaštva nezaobilazan sastavni dio sveukupne svjetske kulturne baštine.

Nažalost, upravo zbog svog značenja za kulturnu povijest pojedinog naroda, knjige i knjižnice često su kroz povijest bile predmet namjernog uništavanja. Mnogobrojni su primjeri njihovog uništavanja u oružanim i ratnim sukobima. Knjige su oduvijek dijelile sudbinu svojih tvoraca, pa kada su «pucale ljudske kosti», izgarale su na lomačama i knjige i knjižnice. Namjerno uništavanje knjiga naročito je dolazilo do izražaja u osvajačkim ratovima u kojima su osvajači, zauzimajući tuđa područja, među ostalim nastojali uništiti i svaki spomen kulturnog i drugog prisustva autohtonih naroda, pri čemu su, u pravilu, prve stradavale knjige i knjižnice.

I u ratu u Hrvatskoj neprijatelj je među mnogobrojnim uništenim, razorenim ili oštećenim spomenicima kulture i kulturnim ustanovama naročito često napadao i uništavao knjižnice, imajući na umu upravo dvostrukost njihove prirode kao čuvara i svjedoka hrvatske kulture, ali i mjesta njezine najveće otvorenosti i uklopljenosti u europsku i svjetsku kulturu. U ratnom vihoru uništene su mnogobrojne narodne knjižnice, knjižnice osnovnih i srednjih škola, fakulteta, znanstvenih ustanova, te vrijedne spomeničke knjižnice. Pojedine su izgorjele do temelja s cjelokupnim zbirkama i opremom, pojedine su teško oštećene i onesposobljene za redovnu djelatnost. Naročito su teško stradale knjižnice istočno-slavonskog i dalmatinskog područja.

U radu se daje sažeti prikaz aktivnosti i iskustava na obnovi ratom uništenih i oštećenih narodnih knjižnica i njihovih mreža na području dijela Istočne Slavonije (Osječko baranjska i Vukovarsko srijemska županija), pri čemu je osnovno strateško opredjeljenje na kojem se zasniva obnova utemeljeno na shvaćanju obnove narodnih knjižnica kao RAZVOJNOG IZAZOVA izgradnje suvremenog knjižničnog sustava javnih (narodnih) knjižnica određenog područja. Sustav je zasnovan na konceptu otvorenosti - međuzavisno povezane suvremene narodne knjižnice i njihove mreže izgrađene na poimanju knjižnice kao samostalnog lokalnog obavijesnog središta s objedinjenim raznovrsnim obavijesnim izvorima (local community information centre, integrated library information resource).

U prvom dijelu rada razmatra se stanje narodnih knjižnica i njihovih mreža neposredno prije izbijanja Domovinskog rata.

U drugom dijelu se iznose obilježja ratnih djelovanja kao jednog od mogućih uzroka katastrofa u knjižnicama, te mogućnosti korištenja metodologije i iskustva upravljanja katastrofama u prevenciji, odazivu i obnovi šteta na knjižnicama nastalih kao posljedica ratnih djelovanja. Analiziraju se odlike ratnih šteta na knjižnicama, te kritički ocjenjuje postojeći sustav zaštite na iskustvima knjižnica slavonsko-baranjskog područja.

U trećem se dijelu iznose iskustva na sprječavanju, sanaciji ukupnih šteta i obnovi knjižnica Slavonije i Baranje uključujući postupke evakuacije i zaštite knjižnica, njihovih zbirki i opreme, aktivnosti na očuvanju i/ili pokretanju djelatnosti, te naročito definiranju i provođenju programa kratkoročne i dugoročne strategije obnove s težištem na obnovi središnjih, gradskih knjižnica i njihovih mreža.

STANJE MREŽE NARODNIH KNJIŽNICA PRIJE RATA

U knjižničnom smislu županije Osječko-baranjska i Vukovarsko-srijemska su prije Domovinskog rata 1991. - 1995. pripadale knjižnično srednje razvijenim sredinama Republike Hrvatske, naročito u pogledu broja i stanja narodnih knjižnica, njihovih mreža, tj. ukupnog obuhvata stanovništva ovom djelatnošću u mjestima njihovog stanovanja, u pogledu broja, strukture i karakteristika ukupnih knjižnih zbirki, njihovom korištenju, izgradnji i obnavljanju¹, broja stalno zaposlenih stručnih djelatnika, ukupnoj površini i opremljenosti, te stručnoj sređenosti i aktivnostima ovih knjižnica.

Osnovna odlika unutar ovog područja bila je, ipak, nejednolika razvijenost knjižnične infrastrukture i oštra podijeljenost na:

1. **knjižnično razvijene sredine** - sa središnjim gradskim (općinskim) narodnim knjižnicama većinom kao samostalnim ustanovama, pri čemu je većina knjižnica imala i razvijenu mrežu ogranaka, knjižnih stanica i stacionara i/ili bibliobusnu službu, a u osnovnim pokazateljima uglavnom su zadovoljavale temeljne zahtjeve standarda za ovaj tip knjižnica (prostor, zbirke, oprema, stručno osoblje, stručna sređenost);
2. **knjižnično nerazvijene sredine** - s narodnom knjižnicom kao knjižnicom u sastavu drugih ustanova, pri čemu su sve ove knjižnice ujedno bile i jedine narodne knjižnice na svom području ili je mreža ogranaka bila tek rudimentarna i nepovezana; sa skromnim osnovnim pokazateljima daleko ispod zahtjeva standarda (broj knjiga ispod 1 knjige po stanovniku, neadekvatan prostor i oprema, 1 ili 2 stalno zaposlena knjižničara, djelatnost ograničena samo na usko područje grada ili naselja u kojem je knjižnica djelovala);
3. **velika područja (općine) tzv. «bijeke zone» - bez knjižnične djelatnosti** - veliki broj naselja tadašnjih općina nije imao narodnu knjižnicu bilo kao samostalnu ustanovu ili kao knjižnicu u sastavu druge ustanove (centra za kulturu, narodnog sveučilišta ili sl.), tj. u velikom dijelu općina knjižnična djelatnost narodnog tipa je bila ograničena samo na općinsko/ gradsko središte, dok su naselja izvan središta bila bez narodne knjižnice odnosno njenih jedinica (ogranaka, stacionara, stanica, bibliobusnih stajališta i sl.);

¹ Stanje ukupnih zbirki visokih 1,06 knjiga po stanovniku i razmjerno dobru prosječnu iskorištenost od 97,5%.

4. ***raspad postojećih stacionarnih i pokretnih mreža*** - krajem 80-ih i početkom 90-ih započeo je raspad postojećih stacionarnih i pokretnih mreža uvjetovan ponajviše ekonomskim razlozima (Vinkovci, Đakovo, Slavonski Brod).

Suvremeni oblici povezivanja knjižnica s ciljem stvaranja jedinstvenog (županijskog) knjižničnog sustava bili su tek u začetku i ograničavali su se na zajedničko planiranje, izmjenu iskustava, djelatnost matičnih službi i sl.

Postojeće mreže narodnih knjižnica i pripadajućih knjižničnih jedinica mogle su se po svojim osnovnim odlikama podijeliti u četiri osnovne skupine:

1. ***suvremeno organizirane mreže:*** - samo u sredinama s organiziranom bibliobusnom službom: suvremeno organiziranih mreža zasnovanih na stacionarnim oblicima nije bilo;
2. ***tradicionalno organizirane mreže:*** - zasnovane na stacionarnim oblicima (ogranci, knjižne stanice, stacionari) skromnih općih mogućnosti i odlika s čvrstom vezanošću za središnju mjesnu narodnu knjižnicu/ središnju knjižnicu sustava s planskim razvojem i izgradnjom, temeljnim središnjim funkcijama (nabava, obrada), te tradicionalnim oblicima rada;
3. ***nesustavno/ stihijno organizirane mreže:*** - mreže zasnovane također na stacionarnim oblicima skromnih općih mogućnosti sa stvarnom ili tek formalnom vezom sa središnjom knjižnicom mreže, pri čemu mreža i pojedine jedinice nisu razvijani planski sustavno već stihijski na pretežno neknjižničnim načelima;
4. ***nepovezane zasebne knjižnične jedinice i oblici:*** - postoji samo više međusobno nepovezanih knjižnica/ ogranaka koji djeluju samostalno s tek osnovno međusobnom koordinacijom rada i suradnjom.

RAT I RATNA RAZARANJA KNJIŽNICA. OBILJEŽJA I ZNAČAJKE

Planiranje nesreća u knjižnicama i rat

Sličnosti između osnovnih značajki rata i ratnih razaranja kao mogućih

uzroka ugrožavanja, oštećivanja, razaranja i uništavanja knjižnica i njihovih zbirki, odnosno obilježja posljedica ratnih djelovanja na knjige i knjižnice, te značajki i obilježja drugih izvanrednih, kriznih situacija katastrofa (kao npr. elementarnih nepogoda, poplava, potresa, požara i sl.) i njihovih posljedica na knjižnice i knjižničnu građu ukazuju na mogućnosti primjene istovrsnih mjera i postupaka u sklopu ukupnog upravljanja knjižnicama kako na preventivnoj razini, tako i onih na razini otklanjanja i saniranja nastalih šteta.

Aktivnosti knjižnica u sklopu upravljanja (mogućim) katastrofama uobičajeno se dijele na četiri međusobno povezane faze:

1. fazu prevencije i pripreme
2. fazu spremnosti i odaziva
3. fazu reakcije
4. fazu oporavka i obnove.

U odnosu na preventivne postupke od izuzetnog je značaja izrada Plana knjižnice za postupanje u slučaju katastrofa koji bi trebao obuhvaćati slijedeće elemente:

1. sažetak hitnih postupaka za svaku vrstu katastrofe;
2. popis osoblja koje će biti zaposleno na primjeni hitnih postupaka;
3. popis lokalnih, regionalnih i nacionalnih službi, servisa i drugih nadležnih službi i servisa;
4. popis opreme i materijala, te izvora dodatne opreme i materijala;
5. postupci za hitno odobrenje izvanrednih novčanih sredstava u slučaju katastrofe od strane osnivača i drugih financijera;
6. detaljni planovi zgrade s naznačenim lokacijama posebno vrijedne građe, kao i opreme i sredstava zaštite;
7. sažetak ugovorenih polica osiguranja s uvjetima i popisom osiguravatelja;
8. popis ugovora o održavanju zgrade (građevinsko-tehnički dio);
9. popis ugovora o održavanju sigurnosnih uređaja u zgradi.

I ratna razaranja kao moguće izvore katastrofa u knjižnicama treba, prema tome predvidjeti već na razini prevencije primjenjujući pri tome prilagođenu metodologiju izrade planova za postupanje u slučaju katastrofa utemeljenu na stručnim, a ne kao što je to bio slučaj i s hrvatskim knjižnicama, na političkim, odnosno vojno-političkim procjenama.

Mora se ipak voditi računa i o bitnim razlikama koje se ogledaju u:

- sveobuhvatnosti ratnih šteta, tj. ugroženosti knjižnica i njihove građe: zgrade i oprema, zbirke i djelatnici, djelatnost u cjelini;

- dugotrajnoj izloženosti štetnom utjecaju (ratna zbivanja, privremena okupacija i dr.);
- teškoćama u organizaciji zaštite, odnosno obnove knjižnica, zbirki i dr.;
- temeljnim promjenama u okolini uništenost područja, masovna stradanja domicilnog stanovništva i sl.;
- složenost i višedimenzionalnost u određivanju i implementaciji strategije obnove knjižnica i knjižničnih mreža u sklopu ukupne obnove ratom zahvaćenih područja; dugotrajnost obnove.

Vrste ratnih šteta

Analizirajući ukupnost utjecaja rata na knjižnice u ratom zahvaćenim područjima Republike Hrvatske, kao i posljedice ratnog razaranja² možemo ih prema osnovnim obilježjima i značajkama svrstati u tri prepoznatljive skupine:

- DIREKTNE RATNE ŠTETE nastale kao posljedica neposrednog ratnog razaranja, pljačke u sklopu ratnih operacija i drugih sličnih oblika uništavanja;
- INDIREKTNE RATNE ŠTETE nastale kao posljedica uništavanja (prostora, zbirki, opreme ...) zbog neadekvatnih ili nepravodobnih mjera zaštite, odnosno sanacije šteta, propadanja na privremeno okupiranim područjima zbog zanemarivanja, prestanka rada knjižnica i njihovih matičnih ustanova, nedostatka stručnih djelatnika ...;
- DRUGI IZVORI ŠTETA utjecaj globalnih promjena u državi kao tranzicijskom društvu; gospodarska i financijska kriza; novo zakonsko i vlasničko određenje knjižnica; novo teritorijalno ustrojstvo; izazovi novih tehnologija i drugi čimbenici.

U odnosu na karakter ratnih šteta u cjelini možemo konstatirati da one u svojoj pojavnosti ispoljavaju ranije istaknutu sveobuhvatnost koja se ogleda u

- uništenosti ili oštećenosti cjelokupne infrastrukture knjižnica:
 - zgrada i prostora
 - opreme: klasične i suvremene;
- uništenosti ili oštećenosti cjelokupnih zbirki, njihovih dijelova ili pojedinih vrijednih primjeraka (rukopisi, rara, zavičajna građa, periodika, referentna literatura i dr.);
- utjecaju rata na djelatnike: ubijeni, prognani, izbjegli (PTSS);
- uništenosti cjelokupne mreže knjižnica pojedinih općina/ područja

² Vidi podatke u publikaciji *Wounded Libraries in Croatia* / ed. Tatjana Aparac-Gazivoda, Dragutin Katalenac, Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1993.

(npr. u regiji Slavonija i Baranja: čitava Baranja, šire područje Osijeka, Vukovara, Vinkovaca);

- prekidu, zaustavljanju i reduciranosti djelatnosti knjižnica na širem području ratnih djelovanja, privremeno okupiranom području, ali i drugim područjima Republike Hrvatske.

Rat i kritika postojećeg sustava zaštite

Postojeći sustav, gledan iz slavonsko baranjske perspektive ratnih iskustva, pokazao se u svom zakonskom, tj. normativnom, stručnom, kao i organizacijskom, te neposredno operativnom dijelu nedostatnim i neprimjerenim nastaloj situaciji, a tromim i nemoćnim pri organizaciji djelotvorne zaštite i/ili evakuacije ugrožene građe ili brzom spašavanju i sanaciji oštećene građe. Ograničavajući se tek na bitna područja djelovanja u pripremama na sprječavanju katastrofa i uništavanju knjižnica i njihovih zbirki, koja bi se trebala provoditi sustavno, a ne samo kao prevencija od mogućih posljedica ratnih razaranja kritički se može, u odnosu na prije rata uspostavljen sustav zaštite u Republici Hrvatskoj i njegovo ostvarenje na području Slavonije i Baranje, uz neposredna iskustva na zaštiti spomeničke građe na području regije u ratu, ustanoviti sljedeće:

1. Područje sustava administrativne zaštite³

Postojeća zakonska i stručna regulativa koja se odnosi na pitanje zaštite knjižne građe u Republici Hrvatskoj⁴ tek marginalno razmatra i pitanje zaštite knjižnica i knjižničnih zbirki u slučaju ratne opasnosti. Posebno su nedostajale upute i preporuke u pogledu evakuacije građe, postupanje s oštećenom građom pri raznim vrstama oštećenja i za različite vrste građe i materijala i dr.

Postojeća zakonska rješenja i na njihovim temeljima izvedena stručna pravila bila su očito manjkava i nedovoljna, ali se u praksi nisu ni u ovome, suženom obliku u cjelini i dosljedno primjenjivala, naročito u odnosu na posebno vrijedne cjeline i zbirke kao npr. zavičajne zbirke, zbirke rukopisa, zbirke stare i vrijedne građe rara i sl.⁵

Neizgrađen sustav zaštite pratio je i paralelizam ustanova zaduženih za

³ Čini ga sustav općih i posebnih zakonskih, podzakonskih i drugih propisa, normi i odredbi, te na njihovom temelju izvedenih stručnih pravilnika, principa i preporuka, kao i ustanove i stručne službe nadležne za njihovo provođenje i njihove aktivnosti.

⁴ Kao npr. Zakon o bibliotečnoj djelatnosti i bibliotekama, Zakon o zaštiti spomenika kulture, Pravilnik o evidentiranju bibliotečne građe koja ima svojstva spomenika kulture, Pravilnik o načinu korištenja bibliotečne građe koja ima svojstva spomenika kulture, Principi čuvanja i zaštite građe u bibliotekama.

⁵ Knjižnice odnosno njihove zbirke nisu bile evidentirane i registrirane kao pokretno kulturno dobro, niti je postojala druga potrebna dokumentacija koja bi osigurala zaštitu, rekonstrukciju ili povrat zbirki.

zaštitu bez dublje međusobne koordinacije, jasno razgraničenih nadležnosti i jedinstvenog zajedničkog programa.

2. Područje upravljanja knjižnicama i planiranja postupaka za izvanredne situacije / katastrofe

Kao što je već ranije istaknuto priprema, odnosno predviđanje situacija i pronalaženje/ planiranje odgovarajućih mjera zaštite i postupaka pri izbijanju izvanrednih situacija, odnosno katastrofa sastavni su dio kriznih planova knjižnice, odnosno planova za slučaj katastrofe u knjižnici.

Većina narodnih knjižnica nije imala izrađene planove postupaka u slučaju izbijanja izvanrednih situacija, tj. planove katastrofa. U dijelu knjižnica ovi su planovi postojali, ali nisu bili izrađeni u skladu s navedenom metodologijom i utemeljeni na stručnim procjenama, te su se nakon izbijanja rata ubrzo pokazali nedjelotvornim, neprimjenjivim i nerealnim. Razmišljenje o potrebi planiranja za slučaj katastrofa kao strateška odluka i trajno djelovanje nije nikada u slavonsko-baranjskim knjižnicama bilo niti dio ukupnog upravljanja knjižnicama niti stvarni stručni problem, nego se izražavalo tek kao provedba neobavezne formalne obaveze sustava zaštite.

I odnos prema potrebama financiranja zaštitnih aktivnosti, naročito u odnosu na prevenciju je bio izrazito negativan. Trajni izvori financiranja i namjenska sredstva osiguravana su tek za potrebe zaštite ugrožene ili oštećene građe (njenu sanaciju, konzervaciju, uvez ili restauraciju), ali ne i za preventivne programe, nabavu i osiguranje potrebnih sredstava i materijala, uređivanje prostora i uvjeta pohrane građe, tj. za financiranje cjelovitog sustava zaštite.

3. Područje opremljenosti zaštitnom opremom i materijalima

Većina narodnih knjižnica, kao i drugih ustanova i stručnih službi zaduženih za zaštitu knjižnica i knjižnične građe nisu raspolagale osnovnom opremom, sredstvima i materijalima potrebnim za djelovanje na zaštiti u ratnim uvjetima.

Naročito je nedostajala oprema i materijali za evakuaciju knjižnične građe (sanduci, omotni papiri i dr. materijali), materijali za hitno saniranje nastalih oštećenja, oprema i materijali za zaštitu objekata, knjižnične opreme i građe, pa su se svi problemi morali rješavati priručnim sredstvima.

Niti jedna knjižnica nije imala ranije dogovorenu i utvrđenu privremenu lokaciju za smještaj, odnosno evakuaciju građe u slučaju ratnih opasnosti s organiziranim i osiguranim potrebnim uvjetima privremene pohrane,

čuvanja i konzerviranja građe.

4. Područje edukacije stručnih djelatnika

Većina zaposlenih knjižničnih djelatnika bila je gotovo u potpunosti nespremna i neosposobljena za djelovanje na zaštiti knjižnica i knjižnične građe u ratnim uvjetima. Ovo se odnosilo kako na nepoznavanje osnovnih postavki postojećih propisa, pravilnika, preporuka i principa, tj. obrazovanje, osposobljavanje i vježbanje djelatnika u postojećem sustavu, tako i na problem nepostojanja odgovarajućih propisa, pravilnika i uputa za specifičnu problematiku zaštite građe u uvjetima ratnih razaranja.⁶

5. Područje suradnje sa srodnim službama

Suradnja s mjesnim službama za hitne intervencije u slučaju nesreća (vatrogasna služba, policija, civilna zaštita, služba fizičkog osiguranja objekata i sl.) postojala je samo u dijelu knjižnica s ugrađenim suvremenim automatskim sustavima zaštite (vatrodojavni, protuprovalnički sustavi). Koordinacija djelovanja i uključivanje i drugih subjekata zaštite (policija, civilna zaštita, poduzeća s raspoloživim skladišnim i drugim prostorima, hladnjače i sl.) u cjelovit sustav zaštite u ratnim situacijama⁷ u pravilu nije postojala i počela se spontano stvarati tek u ratnim uvjetima.

Ratne štete narodnih knjižnica slavonsko-baranjskog područja

Nepripremljenost većine narodnih knjižnica, ali i njihovih sredina, gradova i općina u organizacijskim, materijalnim i drugim vidovima na iskušenja ratnih razaranja, brutalnost neprijateljske ratne strategije koja je često namjerno za svoje mete birala kulturne i druge javne ustanove, pa tako i narodne knjižnice, blizina ratnih zbivanja (udaljenost između bojišnice i velikog broja slavonsko-baranjskih narodnih knjižnica često je iznosila manje od 1.000 m: Vukovar, Osijek, Vinkovci, Slavonski Brod, Nova Gradiška i dr.) uvjetovali su velika razaranja i ogromne štete na narodnim knjižnicama Slavonije i Baranje i njihovim mrežama.

Ponovimo samo ukratko - do siječanjskog primirja 1992. god. na slobodnom području Slavonije u potpunosti je uništena i do temelja spaljena Narodna knjižnica i čitaonica Vinkovci sa zbirakama od preko 72.000 sv. knjiga, među kojima i vrijedna zavičajna zbirka, te rukopisi

⁶ *Poznavanje pravila i uputa o evakuaciji građe, izradi privremene i priložne dokumentacije, postupci spašavanja građe i sl.*

⁷ *Dogovori o korištenju skladišnih i drugih prostora za hitnu evakuaciju, pismene dozvole nadležnih službi za samostalno djelovanje u slučaju izvanrednih prilika i sl.*

vinkovačkih hrvatskih pisaca, teško oštećene gradske knjižnice u Slavanskom Brodu (uništen novouređeni odjel periodike i čitaonica), Osijeku, Novoj Gradiški, Pakracu, Novskoj. Na privremeno okupiranom području Baranje i istočne Slavonije i Srijema najviše je u višemjesečnim razaranjima grada stradala Knjižnica Vukovar, dok su pod okupacijom, izložene pljački i namjernom uništavanju bile ostale gradske knjižnice u Belom Manastiru (zajedno s čitavom baranjskom mrežom), Iloku, te istočnim dijelovima bivše općine Osijek (Dalj, Tenja, Bijelo Brdo i dr.) i općine Vinkovci, kao i dijelovi bivše općine Nova Gradiška (Okučani).

Početak rata u Bosni i Hercegovini ponovno je teško stradala Gradska knjižnica u Slavanskom Brodu, a napadnuta je i Gradska knjižnica Županja.

Cjeloviti podaci o ratnim razaranjima, opsegu ratnih šteta i gubitcima prikazani su u publikacijama: *Wounded Libraries in Croatia*. Zagreb, 1993.; *Hvatske knjižnice na meti: vodič*. Zagreb, 1992. i dr.

OBNOVA I RAZVOJ

Prve sustavne aktivnosti slavonsko baranjskih narodnih knjižnica na sprječavanju, suzbijanju i sanaciji ratnih šteta i njihovih posljedica počele su odmah nakon prvih neprijateljskih napada i razaranja, trajale su tijekom čitavog rata⁸ i poraća, postupno se pretvarajući od temeljnih i često improviziranih zaštitnih zahvata u složenije oblike sustavne obnove i sanacije nastalih ratnih šteta.

Mnogobrojne akcije i aktivnosti mogu se rasporediti u pet osnovnih područja:

1. aktivnosti na organizaciji zaštite narodnih knjižnica, uključujući evakuaciju zbirki i opreme;
2. aktivnosti na sanaciji nastalih šteta i sprječavanju sekundarnih oštećenja⁹;

⁸ Većina narodnih knjižnica sa slobodnog područja Slavonije nastavila je raditi i u ratnim uvjetima, prilagođavajući svoju djelatnost novonastalim prilikama. Vjernost knjižnica korisnicima u ratnim uvjetima rezultirala je i povećanim interesom građana za korištenjem knjižnice. Nakon rata sve narodne knjižnice Slavonije i Baranje, neposredno nakon prestanka ratnih zbivanja, bilježe izuzetan porast broja korisnika i korištenja usluga knjižnica.

⁹ Samostalno, te u suradnji s Regionalnom matičnom službom Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek knjižnice su organizirale i provodile različite mjere i aktivnosti na osiguravanju svojih objekata, zbirki i opreme, te korisnika i djelatnika od ratnih djelovanja, koristeći u nedostatku potrebnih zaštitnih sredstava priručna sredstva. Specifičnost zbirki narodnih knjižnica uvjetovala je da je evakuacijom kao najučinkovitijim vidom zaštite bio obuhvaćen samo neznatni dio ukupnih zbirki (dio zbirke Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek, te dijelovi referentnih zbirki Gradske knjižnice Slavanski Brod).

3. aktivnosti u uvjetima progonstva: rad s prognanicima u prognaničkim naseljima¹⁰, organizacija rada narodnih knjižnica s privremeno okupiranog područja u uvjetima progonstva¹¹;
4. aktivnosti u sklopu kratkoročnih ciljeva programa obnove;
5. aktivnosti u sklopu dugoročne strategije obnove narodnih knjižnica kao RAZVOJNE STRATEGIJE.

Ne umanjujući ogroman doprinos i značaj svekolikih aktivnosti iz prva tri područja djelovanja na spriječavanje nastanka, odnosno otklanjanju posljedica ratnih razaranja, u nastavku izlaganja sažeto će se prikazati iskustva i aktivnosti na izgradnji cjelovite strategije obnove narodnih knjižnica i njihovih mreža u sklopu kratkoročnih i dugoročnih programa obnove (aktivnosti 4. i 5.)

POSTAVLJANJE PROBLEMA. TEMELJI ZAJEDNIČKE STRATEGIJE

Prvi sustavni prikaz razmjera ratnih šteta i njihovih posljedica na ukupnu mrežu narodnih knjižnica Hrvatske, kao i pokušaj definiranja zajedničke strategije obnove učinjen je u sklopu stručnog skupa «Narodne knjižnice u ratu i obnovi»¹², održanom u suorganizaciji Programskog odbora Mjeseca knjige '92. i Regionalne matične službe Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek 30. listopada 1992. god. u Vinkovcima, simbolu ratnih razaranja narodnih knjižnica Hrvatske.

Na skupu su naznačeni osnovni smjerovi buduće zajedničke strategije obnove, te dogovoreni osnovni kratkoročni i dugoročni ciljevi s osnovnim ciljem spriječavanja novih razaranja i šteta, brze sanacije postojećih i

¹⁰ Gradska knjižnica Vinkovci nakon obnove rada otvara i izdvojenu jedinicu u prognaničkom naselju Blace; Gradska i sveučilišna knjižnica i Knjižnica Čepin organiziraju djelatnost za prognaničko naselje kraj Čepina; sve narodne knjižnice posvećuju posebnu pozornost radu s prognanicima: besplatan upis, organizacija posebnih programa, naročita za djecu s PTSP-om, izložbe, susreti s piscima i dr.

¹¹ Neposredno nakon okupacije Baranje i istočne Slavonije i Srijema Razvojna služba Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek je uz pomoć i financijsku potporu Ministarstva kulture počela sustavno nabavljati knjige za potrebe narodnih knjižnica u ovom području: Gradsku knjižnicu Beli Manastir, Gradsku knjižnicu Ilok i Narodna knjižnicu Vukovar. Knjige, kupovane sredstvima Ministarstva kulture i poklonjene na brojnim humanitarnim akcijama, stručno su strojno obrađene u Gradskoj i sveučilišnoj knjižnici Osijek i nakon završetka mirne reintegracije predane navedenim knjižnicama zajedno s tiskanim katalozima i eksportiranim bibliografskim zapisima koji su ujedno postali osnova OPAC-a ovih knjižnica. Temeljem posebnog projekta koji je izradila Regionalna matična služba GISKÓ u osječkoj knjižnici je tijekom rata djelovala i «Narodna knjižnica Beli Manastir u progonstvu» - nakon mirne reintegracije djelatnici Knjižnice vratili su se u Beli Manastir s knjižnim zbirkami formiranim u uvjetima progonstva, te s dijelom nove suvremene opreme nastavljajući svoje prijeratno djelovanje.

¹² Stručni skup «Narodne knjižnice u ratu i obnovi» održan je u Vinkovcima, 30. listopada 1992. god. u sklopu Mjeseca hrvatske knjige '92. Na skupu je izloženo desetak stručnih priopćenja i referata o ratnim razaranja i štetama na knjižnicama i knjižničnoj građi u Republici Hrvatskoj, njihovoj sanaciji i planiranju obnove. Predloženo je niz konkretnih prijedloga vezanih uz različite probleme sanacije ratnih šteta i obnovu, organizaciju knjižnične djelatnosti za potrebe prognanika, te predložene osnovne aktivnosti kratkoročne i dugoročne strategije obnove po područjima. Radovi su djelomično objavljeni u Vjesniku bibliotekara Hrvatske.

stvaranja uvjeta za normalizaciju djelovanja narodnih knjižnica na svim slobodnim područjima:

- **kratkoročni ciljevi** - osnovni motivi: pokretanje djelatnosti stvaranjem osnovnih uvjeta za rad uništenih i teškoštećenih knjižnica, briga o knjižnicama i zbirkama na privremeno okupiranim područjima, organizacija rada u progonstvu, izgradnja osnovnih kulturnih sadržaja u izbjegličkim i prognaničkim naseljima i sl.
- **dugoročni ciljevi** - izgradnja jasne strategije obnove narodnih knjižnica i njihovih mreža kao RAZVOJNOG IZAZOVA ("sada za budućnost"), tj. napuštanje koncepta tzv. faksimilne obnove odnosno rekonstrukcije prijeratnog stanja.

Dogovorena su dva osnovna principa pri planiranju obnove:

- prioritet u obnovi i izgradnji imaju središnje općinske (danas gradske) narodne knjižnice kao nosioci uspostavljanja i razvoja knjižnične mreže svojih općina (gradova);
- suodgovornost i solidarnost drugih narodnih knjižnica regije, odnosno Republike Hrvatske: privremeno preuzimanje dijela funkcija, korisnika i sl., djelovanje na planskoj obnovi uništenih zbirki, pomoć u stručnom radu (nabavi, obradi, edukaciji djelatnika i sl.)

Originalni doprinos skupa predstavljali su prijedlozi adaptacije gotovih objekata (kontejnera, kioska, tipskih kuća i sl.) kao privremenih prostora narodnih knjižnica i njihovih stacionarnih¹³ jedinica. Pogodnost ovih objekata kao privremenih knjižničnih prostora zasnivala se na procjeni sljedećih odlika:

- tipski, montažni objekti koji se proizvode industrijski i uobičajeni su u primjeni;
- jednostavni za montažu; prilagodljivi;
- samostojeći, zahtijevaju minimalnu pripremu terena, dobro se uklapaju u različita urbanistička rješenja;
- većina objekata je «rastućeg» tipa, tj. mogu se proširivati spajanjem više osnovnih objekata.

¹³ M. Pavlinić, D. Katalenac: *Prijedlozi moguće adaptacije gotovih objekata kao privremenih prostora narodnih knjižnica (neobjavljeno izlaganje)* obrađeno je 6 tipskih, industrijskih objekata s idejnim projektom njihove prilagodbe za potrebe knjižnične djelatnosti.

Objekt *Slavonska kuća*

Objekt *TIBO - kontejner*

DEFINIRANJE ZAJEDNIČKE STRATEGIJE

Stručni skup u Vinkovcima bio je uspješan, pionirski pokušaj definiranja zajedničkog odgovora hrvatske knjižnične zajednice izazovima ratnih razaranja i utjecaja rata na djelatnost u cjelini, te je rezultirao nizom konkretnih akcija kako vezanih uz neposrednu obnovu pojedinih ratom uništenih ili oštećenih knjižnica, aktivnosti vezanih uz osiguravanje osnovnih knjižničnih usluga za veliki broj prognanika, aktivnosti na stalnom podizanju razine zaštite i pripremljenosti za nova razaranja, aktivnosti na očuvanju kontinuiteta djelovanja onih narodnih knjižnica koje su se našle u uvjetima progonstva, te aktivnosti na pripremanju za povratak na privremeno okupirana područja. Zaključci skupa bili su ipak previše općeniti i načelni, te se, potaknuta sve većim brojem aktivnosti, kao i množinom različitih aktera uključenih u poslove obnove (od knjižnične zajednice: knjižnica, stručnih knjižničnih službi, strukovnog udruženja i pojedinaca; različitih tijela državne, županijske i lokalne uprave i samouprave, nevladinih organizacija, pojedinaca i grupa i sl.), sve više nametala potreba razrade navedenih načela i osmišljavanja cjelovite strategije obnove kao strategije razvoja.

Ovu ulogu preuzela su dva stručna skupa:

Stručni skup «NIJEDNA KNJIŽNICA NIJE OTOK : narodne knjižnice i njihove mreže», Osijek, 14. studeni 1997. god.¹⁴ i

Okrugli stol «Principi izgradnje mreža narodnih knjižnica u županijama Republike Hrvatske», Osijek, 11. listopada 1999.¹⁵

Na navedenim skupovima izvršena je

- analiza i kritika aktivnosti na obnovi narodnih knjižnica i njihovih mreža;
- dogovoren koncept nove, suvremene hrvatske narodne knjižnice za 21. st.;
- dogovorena nova strategija obnove i razvoja mreža narodnih knjižnica.

1. KRITIKA AKTIVNOSTI NA OBNOVI NARODNIH KNJIŽNICA

Neumanjujući ogromne rezultate postignute na obnovi ratom uništene ili oštećene infrastrukture narodnih knjižnica analizom provedenih akcija i aktivnosti moglo se konstatirati znatno odstupanje od vinkovačkih principa i smjernica:

- nepovezanost i neusuglašenost velikog broja aktivnosti, različita rješenja, pristupi, pa i suprotna i suprotstavljajuća dugoročna strateška opredjeljenja u različitim sredinama ukazivala su na odsustvo jedinstvene nacionalne strategije obnove;
 - nedovoljno zajedničkih sveobuhvatnih akcija;
 - većina aktivnosti bile su usmjerene prema pojedinim knjižnicama ili pojedinim problemima ovih knjižnica (npr. prostor, zbirke, oprema);
 - zapostavljanje cjeline problema i potiskivanje holističkog pristupa obnovi pojedinih knjižnica i njihovih mreža.

¹⁴ Stručni skup «Ni jedna knjižnica nije otok : narodne knjižnice i njihove mreže» održan je u Gradskoj i sveučilišnoj knjižnici Osijek, 14. studenog 1997. god. u sklopu svečanosti zatvaranja Mjeseca hrvatske knjige '97. Skupom se željelo ukazati na sve prisutniji problem «bijelih područja» bez knjižničnih sadržaja u Republici Hrvatskoj i potaknuti planske aktivnosti na obnovi i izgradnji mreža narodnih knjižnica i njihovih ogranaka. Izloženo je sedam referata koji su objavljeni u Knjižničarstvu : glasniku Društva knjižničara Slavonije i Baranje II (1998) broj 1. U okviru stručnog skupa priređena je izložba "OBNOVA KNJIŽNICA U HRVATSKOJ 1991.-1997.". Izložba je pružila cjeloviti prikaz razmjera ratnih razaranja, rezultata na obnovi ratom uništenih i oštećenih knjižnica i njihovih mreža, te prisutnih problema i zadataka za budućnost. Osim obnova pojedinačnih knjižnica, njihovih zgrada i prostora posebna pozornost posvećena je i pitanjima sudbine, uništenja, te obnove njihovih mreža.

¹⁵ Okrugli stol «Principi izgradnje mreža narodnih knjižnica u županijama Republike Hrvatske» održan je u Osijeku u organizaciji Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek kao pokušaj dogovora jedinstvene strategije izgradnje mreže narodnih knjižnica Hrvatske. Izlaganja nisu objavljena.

2. OSNOVNA POLAZIŠTA KONCEPTA NOVE HRVATSKE NARODNE KNJIŽNICE ZA 21. STOLJEĆE

Određivanjem Hrvatske 21. st. kao otvorenog, civilnog, demokratskog, socijalno osjetljivog društva orijentiranog ubrzanom i održivom ukupnom razvoju, a u skladu s temeljnim opredjeljenjima iz Copenhaške deklaracije i drugih strateških dokumenata međunarodne zajednice o ulozi narodnih knjižnica u formiranju globalnog informacijskog društva (GIS) mogu se definirati sljedeći temeljni zadaci hrvatskih narodnih knjižnica u sklopu hrvatske strategije uključivanja u globalno informacijsko društvo 21. stoljeća:

- podupiranje demokracije i civilnog društva u okvirima informacijskog društva;
- podupiranje ekonomskog i društvenog napretka;
- podupiranje programa cjeloživotnog učenja (lifelong learning);
- osiguranje i njegovanje kulturne i jezične raznolikosti.

Osnovni strateški ciljevi razvoja hrvatskih narodnih knjižnica mogli bi se, stoga odrediti sljedeće:

- **OSIGURATI POVEZANOST** (s izvorima/resursima informacija npr. na Internetu, ali i međusobnu povezanost u sklopu «umreženih narodnih knjižnica» Hrvatske, kao i drugim [pod]sustavima u sklopu hrvatskog knjižničnog sustava);
- **OSIGURATI SADRŽAJ**, tj. posjedovanje i/ili pristup informacijama od značaja za ostvarivanje ciljeva uloge hrvatskih narodnih knjižnica u strategiji Hrvatske za 21. stoljeće, Hrvatske i Globalnog informacijskog društva;
- **OSIGURATI KOMPETENTNOST** stalnim radom na vlastitom stručnom osposobljavanju i obrazovanju.

Koncepcija nove narodne knjižnice kao iznovljene knjižnice ("updated library") temelji se na skladu snage tradicijskih vrijednosti (naročito onih vezanih uz tzv. koncept "community librarianship") i otvorenosti zahtjevima vizije globalnog informacijskog društva.

Najvećim dijelom ona se oslanja na preporuke IFLA-e i UNESCO-a sadržane u strateškom razvojnom dokumentu «THE PUBLIC LIBRARY SERVICE : IFLA/UNESCO Guidelines for Development».

Ovim dokumentom definira se uloga i cilj suvremenih narodnih knjižnica. Narodne knjižnice su:

- an agency for change / ustanove u službi ukupnog razvoja društva;

- access for all/ osiguravaju univerzalni pristup svim građanima i svojoj građi;
- mjesta putem kojih se ostvaruje načelo slobode informacija;
- mjesta zadovoljavanja lokalnih [informacijskih] potreba/ local needs;
- ustanove zadužene za promociju mjesne kulture u digitalnom svijetu/ local culture;
- ustanove još uvijek jakih i značajnih kulturnih korijena;
- knjižnice bez zidova hibridne knjižnice uključene u nacionalne programe stvaranja digitalnih zbirki/knjižnica/ libraries without walls.

Nova hrvatska narodna knjižnica za 21. stoljeće kao "iznovljena" narodna knjižnica trebala bi, stoga, imati sljedeće odlike:

1. JAVNA KNJIŽNICA LOKALNE ZAJEDNICE - suvremena narodna knjižnica se u svojim osnovnim funkcijama i zadacima mora utemeljiti i razvijati kao javna knjižnica lokalne zajednice uz potpuno poštivanje principa odanosti zajedničkim potrebama i vrijednostima, te omogućavanje uspostavljanja i razvoja bogatog raspona izvora, službi i aktivnosti koje od javnih knjižnica zahtijeva suvremeno društvo s ciljem osiguravanja pojedincu/ korisniku osjećaj mjesta u društvu;
2. «INTEGRATED LIBRARY RESOURCE» - narodna knjižnica se mora razvijati kao tzv. "integrated library resource" djelujući kao spona između globalno dostupnih izvora informacija («global reach») i jedinstvene (kulturne, tradicijske ...) samobitnosti lokalne zajednice («local touch») - otvorenost prema novim medijima - suvremenim prijenosnicima, odnosno izvorima informacija i izgrađivanje i njegovanje zbirke građe na svim medijima: od tradicionalnih pisanih ili tiskanih do suvremenih : AV, CD, CD-ROM, CF, multimedija, realije (igračke) i sl.;
3. INSTRUMENT POTPORE DEMOKRACIJE - narodne knjižnice su značajni instrument u razvoju demokratizacije; u njihovim informacijskim izvorima i mogućnostima trebaju se odražavati raznolikosti političkih, vjerskih, kulturnih, nacionalnih, filozofskih i dr. stajališta i mišljenja ne samo uže ili šire zajednice (mjesta, grada, županije, države) nego i svjetske zajednice u cjelini;
4. NOVA KNJIŽNICA NOVI KORISNICI - u odnosu na svoje korisnike suvremene narodne knjižnice moraju prihvatiti aktivniju ulogu potičući rad ne samo za postojeće, nego i za prepoznate ili potencijalne skupine korisnika, naročito pripadnike tzv. marginalnih skupina: hendikepiranih, starijih osoba, bolesnika na stacionarnom liječenju, zatvorenika, pripadnika nacionalnih manjina i skupina i dr.;

5. **NOVA KNJIŽNICA - NOVI PROGRAMI** - osim nastojanja da temeljne službe i usluge narodnih knjižnica (koje proizlaze iz univerzalnog prava na informaciju) osiguravaju svim korisnicima besplatno, narodne knjižnice se sve više moraju programski usmjeravati novim oblicima djelatnosti i programima u skladu sa zahtjevima suvremenog društva (igraonice, biblioterapija, općeobrazovni programi, kvalitetno provođenje slobodnog vremena, samopomoć i pomoć na svim područjima i dr.), kao i novim potencijalnim izvorima sredstava;
6. **SAMOFINANCIRANJE** - u uvjetima smanjivanja osiguranih izvora sredstava iz lokalnih, regionalnih i državnih proračuna narodne knjižnice se moraju «tržišno orijentirati» nudeći svoje usluge i osiguravajući sredstva za neophodni razvoj;
7. **MJESTO ŽIVOG SUSRETA** - narodna knjižnica i nadalje zadržava jednu od svojih temeljnih odlika - ona je mjesto ŽIVOG susreta i neposrednog kontakta ljudi istih, sličnih ili različitih interesa i potreba.

Zadržavajući svoju tradicionalnu funkciju kao LOKALNOG KULTURNOG SREDIŠTA hrvatske narodne knjižnice 21. stoljeća trebale bi se razviti (a velik broj njih se danas već razvio) u LOKALNA OBAVIJESNA SREDIŠTA (podaci o lokalnoj zajednici, njenoj prošlosti i sadašnjosti, podaci o ukupnosti zbivanja u zajednici od zavičajne zbirke do kalendara zbivanja: kazališta, izložbe, željeznički i autobusni redovi vožnje, turističke informacije, izvještaji i drugi podaci tijela lokalne uprave i sl.) izgrađujući službe i usluge potpore članovima lokalne zajednice (pravno savjetovanje, mogućnosti zaposlenja, socijalni programi, političko (su)odlučivanje na lokalnoj razini i sl.).

3. PREMA NOVOM KONCEPTU RAZVOJA MREŽA NARODNIH KNJIŽNICA

“Da bi se osigurala nacionalna knjižnična koordinacija i suradnja, u pravnim se propisima i strateškim planovima mora definirati i promicati nacionalna knjižnična mreža zasnovana na dogovorenim normiranim službama.

Mreža narodnih knjižnica se mora vezati uz nacionalne, regionalne, znanstvene i stručne knjižnice, kao i uz knjižnice škola, fakulteta i sveučilišta.”

UNESCO, Manifest za javne knjižnice iz 1994.

PRIMARNA/MIKRO RAZINA:

Prijedlog novog koncepta mreža narodnih knjižnica temelji se na

postojećem teritorijalnom ustrojstvu Republike Hrvatske, ali zagovara njegovu promjenu smatrajući gradove OSNOVNIM jedinicama lokalne samouprave.

1. Osnovu izgradnje mreža narodnih knjižnica u Hrvatskoj trebale bi činiti GRADSKE MREŽE NARODNIH KNJIŽNICA koje sačinjavaju:

- središnja gradska knjižnica kao samostalna ustanova (GK)
- pripadajući gradski ogranci, knjižne stanice, stacionari, bibliobusna stajalištima i sl. (O)
- pridružene općinske knjižnice i njihovi ogranci i/ili bibliobusna stajališta gravitirajućih općina OK, Oo, B.

2. Oblici institucionalnog povezivanja unutar jedinstvene (gradske) mreže narodnih knjižnica mogu biti:

- "čiste" gradske mreže narodnih knjižnica (središnja knjižnica + gradski ogranci/ bibliobusna stajališta).
- općinska knjižnica kao OGRANAK gradske knjižnice (međusobni odnosi definiraju se u ugovoru¹⁶ između općine i gradske knjižnice uz garanciju grada kao osnivača);
- općinska knjižnica je samostalna jedinica (ustanova) STRUČNO vezana uz gravitirajuću gradsku knjižnicu (koordinacija nabave, centralna obrada, zajednička baza, suradnja na izradi zajedničkih principa vezanih uz sve segmente knjižnične prakse, centralna zaštita i restauracija građe, središnji depozitorij neaktualne građe i dr.) - ugovor između općinske knjižnice i gradske knjižnice o "poslovnoj suradnji" i realizaciji programa;
- knjižnična djelatnost za potrebe općina realizira se putem sustava pokretnih knjižnica bibliobusnih stajališta i sklopa gradske knjižnice.

Ugovori s ciljem reguliranja međusobnih obveza trebaju osim općih podataka sadržavati i točno određene stavke o podjeli i/ili prepuštanju dijela ili ukupnih osnivačkih i vlasničkih prava, upravljanje knjižnicom, nadzor i kontrolu nad knjigovodstvenim i stručnim poslovanjem, financiranje i razvoj. Ugovori bi se trebali izrađivati TIPSKI.

¹⁶ VRSTE UGOVORA:

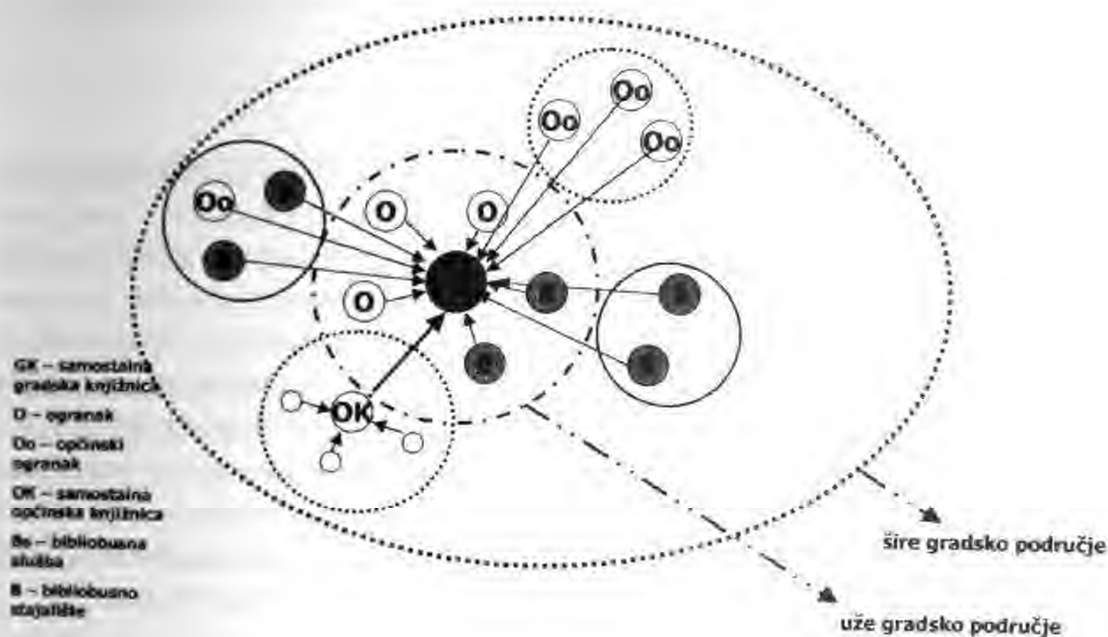
- temeljni ugovor o obavljanju djelatnosti između općine i gradske knjižnice (uz suglasnost grada) - **PRILOG 1**;
- godišnji ugovor o financiranju djelatnosti - **PRILOG 2**;
- ugovor o (su)financiranju sustava pokretnih knjižnica - **PRILOG 3**;

3. Organizacijski oblici mogu biti različiti:

- stacionarni (ogranaci, stacionari, knjižni ormarići i sl.)
- mobilna mreža bibliobusnih stajališta;
- mješoviti,

pri čemu se u svakom slučaju moraju poštivati zahtjevi Standarda za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj.

STRUKTURA MREŽE GRADSKO KNJIŽNICE

4. Obnova nekadašnjih ili izgradnja novih mreža trebala bi se rukovoditi sljedećim preporukama:

- nije ekonomično opravdano osnivati samostalne knjižnice/ ogranke u naseljima s manje od 5.000, odnosno 2.500 stanovnika osim u slučaju kada tim naseljima gravitiraju druga manja naselja (tzv. mikro-središta);
- izgradnja mreža zasnovanih na stacionarnim oblicima trebala bi se planirati u općinama, odnosno gradovima s manjim brojem velikih naselja, dok se za općine, odnosno gradove s velikim brojem manjih naselja savjetuje uspostavljanje bibliobusne službe kao osnovice mreže;
- motivi otvaranja knjižnica/ ogranaka, knjižnih stanica, stacionara ili bibliobusnih stajališta moraju biti utemeljeni na stvarnim potrebama potencijalnih korisnika s određenog područja, kao i

- smišljenoj politici razvoja mreže i organiziranom marketinškom pristupu;
- sve novoformirane jedinice / općinske knjižnice moraju biti organizacijski, stručno, te po mogućnosti institucionalno povezane sa središnjom gradskom knjižnicom gravitirajućeg grada kao dio jedinstvene gradske mreže;
- trajna rješenja se mogu zasnivati samo na potpunom zadovoljavanju zahtjeva propisanih Standarda u odnosu na sve elemente djelatnosti: prostor, fond, oprema, djelatnici, sredstva za djelatnost.

NACIONALNA/ REGIONALNA/ MAKRO RAZINA :

Osnovu nacionalne mreže narodnih knjižnica čine ŽUPANIJSKE MATIČNE KNJIŽNICE koje funkcionalno objedinjuju i skrbe o gradskim mrežama narodnih knjižnica i školskim knjižnicama svoga područja, te predstavljaju INFRASTRUKTURNU OSNOVU suradnje s drugim (pod)sustavima, drugim knjižnicama, kao i drugim srodnim sustavima, odnosno ustanovama (knjižnice, muzeji, arhivi). (Pod)sustav zajednički koordiniraju stručno tijelo za kordinaciju i razvoj koje čine predstavnici županijskih knjižnica i drugih relevantnih stručnjaka i koje djeluje pri Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u svojstvu razvojnog i savjetodavnog upravljačkog stručnog tijela i odgovarajuća služba NSK u sklopu njene funkcije kao nacionalne matične knjižnice u svojstvu izvršne i nadzorne službe na nacionalnoj razini.

Putem županijskih knjižnica narodne knjižnice pojedinih županija participiraju u zajedničkim programima od regionalnog ili nacionalnog značenja kao npr.:

- programi koordinirane ili skupne nabave odnosno izgradnje zbirke i/ili osiguranja pristupa informacijama;
- izgradnja i održavanje zajedničkih integriranih i kooperativnih knjižničnih sustava;
- izgradnja i održavanje skupnih županijskih on-line baza podataka WWW OPAC županijski data serveri;
- izgradnja sustava međuknjižnične posudbe uključujući client WWW pristup, usluge document delivery i sl.;
- programi kooperativnog smještaja građe - županijska depozitarna, rezervna spremišta;
- izgradnja i korištenje županijskih (za narodne knjižnice) ili nacionalnih (za školske knjižnice) knjižničnih servisa (nabava + obrada + skupna posudba + rezervno spremište) po uzoru na slične

(regionalne) servise u knjižnično razvijenijim zemljama (usp. Nizozemska, Danska i dr.);

- nacionalni program pristupa narodnih knjižnica Internetu županijske knjižnice su ključne čvorne točke pristupa kojima bi trebao biti osiguran ATM pristup Internetu;
- programi lokalnih, županijskih/ regionalnih i nacionalnih DIGITALNIH ZBIRKI i KNJIŽNICA;
- kooperativni standardizirani programi potpore korisnicima (edukacija korisnika);
- kooperativni programi edukacije djelatnika na županijskoj/ regionalnoj i nacionalnoj razini;

ZAKLJUČCI

Mora se na kraju istaknuti da su hrvatske narodne knjižnice i knjižničari s visokim stupnjem profesionalne odgovornosti i hrabrosti u uznimno teškim uvjetima rata, ratnih razaranja, ali i poslijeratne situacije postigli ogromne uspjehe na ublažavanju i otklanjanju ratnih šteta, te da su pri tome obnovu većinom iskoristili kao razvojni poticaj. U još uvijek negostoljubivoj sredini knjižnice se uspješnije od tradicionalistički zatvorenih "otoka" pretvaraju u suvremena čvorišta računalima i komunikacijama umreženih narodnih knjižnica.

U odnosu na postavljene kratkoročne ciljeve moraju se istaknuti sljedeći rezultati:

- pokretanje rada knjižnica u uvjetima progonstva; osiguravanje kontinuiteta zbirki i osnovne djelatnosti;
- pokretanje niza akcija na nacionalnoj i drugim razinama s ciljem stvaranja preduvjeta za obnovu (skupljanje knjiga za rekonstrukciju uništenih zbirki, obavještavanje stručne i šire domaće i svjetske javnosti o razmjerima šteta, pomoć u planiranju obnove, zbrinjavanje prognanih djelatnika i njihova edukacija za nove poslove na obnovi i sl.);
- preuzimanje niza zadataka uništenih, oštećenih ili okupiranih knjižnica (nabava, obrada, zaštita i sanacija šteta i dr.);
- organizacija temeljne knjižnične djelatnosti za potrebe prognanika i izbjeglica u mjestima njihovog privremenog boravka;
- organizacija i provođenje psihosocijalnih programa za djecu i odrasle s PTSP-om i dr.;

U odnosu na postavljene dugoročne ciljeve:

- cjelovita obnova / izgradnja uništenih i oštećenih gradskih knjižnica (Vinkovci, Slavonski Brod, Vukovar, Osijek, Županja) i njihovo pretvaranje u suvremene multimedijske informacijske centre svojih lokalnih zajednica, gradova (local community integrated library resource)
- obnova dijela nekadašnjih mreža i njihovih jedinica u okvirima novih zakonskih i teritorijalnih rješenja (podjela nekadašnjih općina na gradove i općine s vlastitom samoupravom): Erdut, Dalj
- pokretanje nove bibliobusne službe pri Gradskoj i sveučilišnoj knjižnici Osijek
- izgradnja suvremenog knjižničnog sustava zasnovanog na kooperativnoj katalogizaciji (CROLIST UNIX).

Nažalost, mora se konstatirati da hrvatske narodne knjižnice nisu u potpunosti uspjele ostvariti dva ključna cilja u sklopu svojih strateških opredjeljenja obnove za razvoj:

- formalizirati visoki stupanj konsenzusa oko temeljnih odrednica nacionalne strategije obnove i razvoja u jedinstven izvedbeni programi nametnuti ga društvu kao plan neposrednih aktivnosti;
- značajnije poteknuti pitanje razvoja mreže narodnih knjižnica i uklanjanje "bijelih zona", te na taj način osiguravanja temeljnih knjižničnih usluga svim građanima Republike Hrvatske.

Literatura:

1. BRGULJAN, V. Međunarodni sistem zaštite kulturnih i prirodnih dobara : uvod i zbirka opštih akata. Zagreb ; Beograd : Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, 1985.
2. Disaster Control Plan Template. Rev. 2001. London : M25 Consortium of HE Libraries, 2001.
3. Hrvatske knjižnice na meti ; vodič = Croatian libraries on target : guide. Zagreb : Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1992.
4. KATALENAC, D. Otoci u struji - otoci u mreži: razvoj mreža narodnih knjižnica u novim uvjetima. // Knjižničarstvo : Glasnik Društva knjižničara Slavonije i Baranje II (1998), broj 1, str. 5-17.
5. Muir, A.; Shenton S. If the worst happens : effectiveness of disaster plans in libraries and archives. // Library Management 23 (2002), broj 3, str. 115-123.

6. *Preservation in Libraries : a reader/ uredio Ross Harvey. London ; Melbourne ; Munich ; New York : Bowker Saur, 1993.*
7. SMITH, R. *Disaster Recovery : Problems and Procedures. // IFLA Journal 18 (1992), str. 13-24.*
8. *Standardi za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj. // NN 56 (1999), str. 2056-2066.*
9. *Tehnički priručnik za zaštitu kulturnih dobara od ratnih razaranja, elementarnih nepogoda i krađa. - Zagreb : Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, 1980.*
10. UNESCO, *Manifest za narodne knjižnice. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske XXXVII (1994), str. 251-254.*
11. *Upute za zaštitu pokretne kulturne baštine u muzejima i galerijama. - Zagreb : Muzejski dokumentacioni centar, 1991.*
12. *Wounded Libraries in Croatia / ed. Tatjana Aparac-Gazivoda, Dragutin Katalenac. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1993.*

PRILOG 1

Općina _____ (u daljnjem tekstu Općina) zastupana po načelniku
_____ s jedne strane

i
Knjižnica _____ (u daljnjem tekstu Knjižnica) zastupana po ravnatelju
_____ s druge strane

temeljem članka 9. Zakona o knjižnicama (Narodne novine 105/97) zaključuju
dana _____ u _____

UGOVOR O FINANCIRANJU KNJIŽNIČNE DJELATNOSTI NARODNI KARAKTER ZA POTREBE OPĆINE _____

Članak 1.

Knjižnica obavlja djelatnost narodne knjižnice temeljem odredbe članka 9. Zakona o knjižnicama (Narodne novine br. 105/97) kao središnja narodna knjižnica grada _____ neposredno zadužena za izgradnju i razvoj gradske mreže javnih knjižnica.

Članak 2.

Sukladno prethodnom članku Knjižnica se obvezuje organizirati i vršiti djelatnost narodne knjižnice za potrebe stanovnika Općine, kao i druge aktivnosti i sadržaje vezane uz Program rada Knjižnice.

Knjižnica će radi realizacije prethodnog stavka osnovati područni odjel.

Članak 3.

Općina se obvezuje trajno financirati narodnu djelatnost Knjižnice.

Članak 4.

Trajno financiranje narodne djelatnosti Knjižnice od strane Općine obuhvaća financiranje:

1. zaposlenika
2. srazmjernog dijela materijalnih troškova
3. godišnjih programa narodne djelatnosti

4. investicija za potrebe narodnog karaktera djelovanja Knjižnice.

Članak 5.

Kadrovske potrebe Knjižnice i zapošljavanje novih djelatnika za potrebe narodnog karaktera djelovanja Knjižnice zadovoljavat će se sukladno stvarnim potrebama narodne djelatnosti Knjižnice utvrđenim Standardima za narodne knjižnice Republike Hrvatske, a prema raspoloživim financijskim mogućnostima Općine.

Članak 6.

Programske troškove narodne djelatnosti Knjižnice financirat će Općina putem posebnog ugovora zaključenog na početku svake kalendarske godine a u skladu s Programom djelovanja Knjižnice za predstojeću godinu.

Knjižnica će Program djelovanja Knjižnice za predstojeću godinu dostaviti Općini najkasnije do 30. rujna tekuće godine za sljedeću godinu.

Članak 7.

Prostor i opremu potrebnu za obavljanje narodne djelatnosti Knjižnice osigurava Općina.

Investicije vezane uz održavanje i adaptaciju prostora i opremanje Knjižnice vršit će se po stvarnim potrebama Knjižnice, a na temelju razvojnih planova Knjižnice, te sukladno utvrđenim Standardima za narodne knjižnice RH, a prema financijskim mogućnostima Općine.

Članak 8.

Za svoj rad Knjižnica je dužna Općini podnositi redovito godišnje izvješće.

Članak 9.

Ugovor se sklapa na neodređeno vrijeme.

Do raskida ovog ugovora doći će ako jedna od ugovornih strana ne ispunjava preuzete obveze.

Raskidni rok iznosi 6 (šest) mjeseci.

Članak 10.

Za sporove eventualno proizašle po ovom ugovoru nadležan je Trgovački sud u _____

Članak 11.

Ovaj ugovor sastavljen je u četiri istovjetna primjerka, od toga po dva za svaku ugovornu stranu, te ga one nakon čitanja u znak prihvata vlastoručno potpisuju.

U _____

Ur.br.

PRILOG 2

Općina _____ (u daljnjem tekstu: Općina) zastupana po načelniku _____ s jedne strane

i
Knjižnica _____ (u daljnjem tekstu: Knjižnica) zastupana po ravnatelju _____ s druge strane

zaključuju temeljem članka 6. Ugovora o financiranju knjižnične djelatnosti - narodni karakter za potrebe Općine dana _____ u _____

UGOVOR O FINANCIRANJU PROGRAMA RADA KNJIŽNIČNE DJELATNOSTI NARODNI KARAKTER za _____ godinu

Članak 1.

Knjižnica se obvezuje realizirati predviđeni program rada - narodni karakter za _____ godinu.

Članak 2.

Općina se obvezuje financirati Program rada Knjižnice - narodni karakter u iznosu od _____ kn.

Članak 3.

Knjižnica će po realizaciji Programa rada - narodni karakter dostaviti izvješće Općini najkasnije do _____ za prethodnu godinu.

Članak 4.

Ugovor se sklapa za nastupajuću godinu.

Članak 5.

Ugovor se raskida ako jedna od ugovorenih strana ne ispunjava preuzete obveze.

Članak 6.

Za sporove eventualno proizašle po ovom ugovoru nadležan je Trgovački sud u _____.

Članak 7.

Ovaj ugovor sačinjen je u četiri istovjetna primjerka, od toga po dva za svaku ugovornu stranu, te ga one nakon čitanja u znak prihvata vlastoručno potpisuju.

U _____,
Ur.br.

Općina

Knjižnica

KNJIŽNICARSTVO

111

Glasnik
Društva
knjižničara
Slavonije
i Baranje

God. IX-X
Broj 1-2
(2005-2006)

PRILOG 3

Općina _____ (u daljnjem tekstu: Općina) zastupana po načelniku _____ s jedne strane

i
Knjižnica _____ (u daljnjem tekstu: Knjižnica) zastupana po ravnatelju _____ s druge strane

temeljem članka 9. Zakona o knjižnicama (Narodne novine 105/97) zaključuju dana _____ u _____

UGOVOR O FINANCIRANJU POKRETNE KNJIŽNICE - BIBLIOBUSA ZA POTREBE OPĆINE _____

Članak 1.

Knjižnica obavlja djelatnost narodne knjižnice temeljem odredbe članka 9. Zakona o knjižnicama (Narodne novine br. 105/97) kao središnja narodna knjižnica grada _____ neposredno zadužena za izgradnju i razvoj gradske mreže javnih knjižnica putem ogranaka, knjižničnih stanica i stacionara, te pokretnih knjižnica - bibliobusa.

Članak 2.

Sukladno prethodnom članku Knjižnica se obvezuje organizirati i vršiti djelatnost narodne knjižnice za potrebe stanovnika Općine, kao i druge aktivnosti i sadržaje vezane uz Program rada Knjižnice.

Knjižnica će radi realizacije prethodnog stavka organizirati bibliobusnu službu i uspostaviti _____ (slovima) bibliobusnih stajališta.

Članak 3.

Općina se obvezuje trajno financirati narodnu djelatnost Knjižnice.

Članak 4.

Trajno financiranje narodne djelatnosti Knjižnice od strane Općine obuhvaća financiranje:

5 zaposlenika

6 srazmjernog dijela materijalnih troškova bibliobusa odnosno bibliobusne službe